

Het huisje aan de sloot en *Vier Jaargetijden*. De Keizer noemt Carry van Bruggen hierin een modernistisch schrijfster en probeert aan te tonen dat zij thuis hoort in het rijtje James Joyce, Marcel Proust en Virginia Woolf. Vooral in het werk van deze laatste auteur ziet ze overeenkomsten met het werk van Van Bruggen, overigens ook weer zonder te weten of Van Bruggen ooit iets van Woolf gelezen heeft. Dit hoofdstuk is het minst overtuigend, niet in de laatste plaats omdat een heldere definitie van het modernisme ontbreekt. Haar redeneringen worden hierdoor moeilijk te volgen, vooral waar ze probeert aan te tonen dat in de modernistische bewustwording van Van Bruggen en daarmee ook in haar naoorlogse boeken, haar joodse identiteit een belangrijke rol is blijven spelen.

Vooral het laatste hoofdstuk had kunnen winnen bij een strakker betoog, meer uitleg en minder rijtjes grote namen. Dat er een conclusie aan het boek ontbreekt is jammer, en ook over de stijl valt hier en daar wat op te merken: sommige overgangen tussen alinea's zijn bruusk, soms hadden tussenkopjes uitkomst geboden, bij grote belangrijke uitspraken verschuilt ze zich zo nu en dan achter niet nader toegelichte citaten van anderen en het in de ik-vorm aankondigen van wat er in de het hoofdstuk gaat gebeuren is een beetje schools.

Daar staat tegenover dat de geboden vergezichten zeer welkom en vernieuwend zijn in een historiografie die geneigd is de geschiedenis van joden in Nederland uitsluitend in de nationale context te bezien en dan ook nog – zoals de Keizer terecht opmerkt – hetzij vanuit het 'integratie' perspectief, hetzij vanuit het anti-assimilatoire en/of pro-zionistische perspectief. Ze vraagt met reden aandacht voor het weinig onderzochte antisemitisme in Nederland en ook de analyse van de gecombineerde identiteit van de joodse en intellectuele vrouw, die niet alleen de inhoud van haar werk, maar ook de receptie van haar werk heeft beïnvloed is origineel. Daarmee biedt het boek aanknopingspunten voor mooi verder onderzoek.

Karin Hofmeester

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam

Johan Soeters en Job Meihuizen, *Glas op celluloid. Nederlandse cineasten en de glasfabrieken 1918-1958* (Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 2006) 176 p. ISBN 906707604X

Glas op celluloid is een uitgave die zich lastig laat definiëren. De een zal het als een boek beschouwen, waaraan een dvd als bijlage is toegevoegd, voor de ander zal het juist een dvd zijn, die is verpakt (verborgen) in een boek. Aanleiding tot de publicatie was het feit dat een reeks films over glasfabricage, die in de jaren negentig als video waren uitgebracht, nu op dvd zijn overgezet. Op zich een logische stap, want de traditionele videocassette heeft zijn langste tijd gehad. Een dvd-schijfje biedt een betere beeld- en geluidskwaliteit, is minder kwetsbaar, neemt veel minder ruimte in dan een vhs-cassette en kan allerlei zogeheten 'extra's' in beeld en geluid bevatten.

Om maar met de dvd te beginnen. Deze is teleurstellend. Er staan geen extra's op. Er is een film, LEERDAM (1941-46), opgenomen die onaf is gebleven (en daarom misschien beter als extra toegevoegd had kunnen worden), terwijl Willem van Malsens prachtige documentaire GLAS (1935) juist ontbreekt. De beeldkwaliteit van enkele films laat te wensen over. Zo is DE GLASINDUSTRIE IN LEERDAM (1918) van Mullens niet alleen slecht gescand maar ook nog eens op de verkeerde snelheid, zodat een

onbedoeld komisch effect ontstaat. Over de keuze voor de begeleidende muziek bij de zwijgende films (drie van de zes) wordt niet meer gezegd dan dat deze 'uit de periode van ontstaan' afkomstig is. Terwijl juist over de problematiek van het muzikaal begeleiden van zwijgende films de laatste twintig jaar zoveel te doen is geweest dat in elk geval een serieuze verantwoording verwacht had mogen worden.

Verder zijn de kleuren van Haanstra's *GLAS* erg flets. Gelukkig staat daar tegenover dat de scan van *GLAS EN KRISTAL* (1941) van E. van Moerkerken er goed uitziet. Maar je vraagt je wel af, wat de Engelse lezer die het hele boek – met op de linkerpagina de tekst in het Nederlands en op de rechter- in het Engels – probleemloos tot zich heeft kunnen nemen, aan moet met het eindeloze Nederlands gesproken commentaar van deze film. En waarom is van de enige van de zes film waarvan juist wel een officiële Engeltalige versie bestaat – Haanstra's *OVER GLAS GESPROKEN* (1958) – deze niet naast de Nederlandse op de dvd opgenomen? Kortom, net als bij de publicatie van geschreven of gedrukte bronnen dient de uitgave van audiovisuele werken op verantwoorde wijze te geschieden. En daarin schiet *Glas op celluloid* duidelijk tekort.

Dan het (rijkelijk geïllustreerde) boek. Het bevat hoofdstukken die met de films te maken hebben, maar ook delen waarin de geschiedenis van de glasfabricage, het ontstaan van de verschillende fabrieken en de rol van belangrijke personen als Cochius en Copier behandeld worden. Door deze mix laat het zich moeilijk achter elkaar uitlezen. Van elke film wordt de context gepresenteerd, inclusief *track record* van de maker en inhoud van de film zelf. Niet alle vragen die de films bij de kijker oproepen, worden beantwoord. Zo zou je graag willen weten hoe het precies zat met kinderarbeid anno 1918, bij het zien van de grote aantallen werkende kinderen in Mullens' *DE GLAS-INDUSTRIE IN LEERDAM*. Van deze film wordt trouwens door de auteurs beweerd dat hij 'de eerste' was die 'ooit in een fabriek opgenomen' is. Maar er bestaan wel degelijk films van oudere datum die in een fabriek zijn opgenomen, zoals *DE STOOMMEEL-FABRIEK HOLLAND* die in 1915 door de Filmfabriek Hollandia is geproduceerd. Dat doet overigens niets af aan de prestaties van Mullens om de donkere fabriekshallen in Leerdam zo uit te lichten dat hij filmbeelden van een meer dan aanvaardbare kwaliteit kreeg. Omdat de auteurs zich op secundaire bronnen baseren hebben ze jammer genoeg weinig te melden over de opdracht situatie: wat waren de precieze afspraken tussen de glasfabriek en de filmproducent? Voldeed de film aan de verwachtingen?

Filmhistorici en bedrijfshistorici zullen te weinig van hun gading in het boek en op de dvd aantreffen. *Glas op celluloid* is een publicatie die daarom vooral glasliefhebbers zal aanspreken.

Bert Hogenkamp

Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, Hilversum

Paul Werkman en Rolf van der Woude (eds.), *Geloof in eigen zaak. Markante protestantse werkgevers in de negentiende en twintigste eeuw* (Hilversum: Verloren, 2006) 559 p. ISBN 9065509100

Enige tijd geleden was een aflevering van het tv-programma *Andere Tijden* gewijd aan de scheepswerf die Cornelis Verolme realiseerde aan de Braziliaanse kust. Ontgezeggenlijk ging het om een knap staaltje ondernemerschap. Op een afgelegen plek ontworstelde hij aan de rotskust een scheepswerf die nog altijd een belangrijke bron van werkgelegenheid vormt. Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij door de